

Herstel in verschieft 2010: Groei in meeste sectoren

De productiekrimp is in 2010 voor een meerderheid van de sectoren voorbij. Doordat de uitvoer naar verwachting volgend jaar weer stijgt, laten vooral exportgerichte sectoren als transport, groothandel en de industrie dan een productietoename zien. De publieke sectoren overheid, onderwijs en zorg vertonen een aanhoudende stabiele groei. De laatcyclische bouw krimpt daarentegen volgend jaar nog flink. De totale Nederlandse economie zal in 2010 daardoor nog wel een nulgroei laten zien.

Volumemutaties naar bedrijfstak (% j.o.j.)

	2008*	2009	2010
Bouw	5,9%	-5,7%	-7,8%
Detailhandel	0,7%	-3,9%	-2,3%
Groothandel	1,7%	-7,0%	0,5%
Horeca	-3,1%	-7,0%	-1,0%
Industrie	-0,7%	-10,2%	1,2%
Landbouw	2,1%	-2,1%	-1,3%
Transport & opslag	1,0%	-10,1%	2,0%
Zakelijke dienstverlening	2,6%	-4,7%	0,0%
Onderwijs	0,7%	1,8%	1,7%
Overheid	2,2%	0,5%	0,6%
Zorg	3,3%	3,5%	3,0%
BBP	2,0%	-4,5%	0,0%

Bron: ING Economisch Bureau, * CBS bewerkt door ING Economisch Bureau.

Zakelijke dienstverlening heeft herstel in vizier

Het beeld in de zakelijke dienstverlening blijft heel divers. De notaris wordt flink geraakt en krijgt het alsmaar moeilijker nu de consument steeds meer aan de rem trekt. Maar er blijven ook branches die het goed doen. Incassobureaus profiteren van het feit dat bedrijven steeds meer achter debiteuren aanzitten en accountants zijn druk met het ondersteunen van faillissementen. Desalniettemin eindigt ook voor de zakelijke dienstverlening 2009 in mineur met een krimp van 4,7% in de output. Door het arbeidsintensieve en daarmee flexibele karakter werkt deze daling snel door op de werkgelegenheid in

de zakelijke dienstverlening. In totaal krimpt deze dit en volgend jaar met 135.000 banen. Het merendeel hiervan gaat al dit jaar verloren. Daadwerkelijk herstel treedt echter pas op na 2010. Volgend jaar zal namelijk allereerst gebruikt worden om op adem te komen en de bestaande capaciteit zo optimaal mogelijk te benutten. Dit is noodzakelijk om de rentabiliteit weer op orde te brengen die ondanks een grote flexibiliteit en de enorme competitiviteit sterk teruggelopen is.

Carlijn Bijvoet (020-5634447)

Bert Duurland (020-5622863)

Industrie op keerpunt

Na een stormachtige start van het jaar klaart de lucht boven de industrie langzaam op. Zo verbetert de stemming onder producenten en stabiliseert de wereldhandel zich. Dit komt te laat voor het recordaantal bedrijven dat in de eerste helft van dit jaar over de kop is gegaan. Van alle sectoren heeft de industrie de snelste stijging in faillissementen laten zien. In totaal gaan de neerwaartse aanpassingen in de productiecapaciteit dit en volgend jaar gepaard met een verlies van bijna 100.000 industriebanen. Producenten hebben eerst de aanwezige voorraden afgebouwd. Nu de goederen grotendeels van de plank zijn en de marktomstandigheden beter worden, krijgt de productie door hernieuwde voorraadvorming een positieve impuls. Daarnaast levert de aantrekkelijke industriële activiteit in het buitenland nieuwe bestellingen op. Fabrikanten van basisproducten en investeringsgoederen hebben tot nu toe met de grootste terugval te kampen, maar zij profiteren nu ook meer dan gemiddeld van de voorraadopbouw en exportopleving. Hoewel de vooruitzichten verbeterd zijn, zullen afwachende consumenten en bedrijven het productieherstel vertragen.

Edse Dantuma (020-5639778)

Bert Woltheus (020-6523722)

Bouw als laatste commerciële sector de recessie in

Met een productiekrimp van 5% in het tweede kwartaal (j.o.j.) raakt de recessie nu ook de laat cyclische bouw. Er is daarbij nog geen einde gekomen aan de krimpende orderportefeuilles. Klein lichtpuntje is dat in het tweede kwartaal voor het eerst sinds 2,5 jaar weer fors meer nieuwbouwwoningen zijn

verkocht dan in het voorafgaande kwartaal. Daarnaast blijft de infrasector duidelijk profiteren van de stabiele orderstroom van de overheid. Zo stegen de investeringen in infrastructuur in het 2de kwartaal nog met 2,5% (j.o.j.). Door de productiekrimp zullen eind 2010 naar verwachting 35.000 banen verloren zijn gegaan. Vooral zzp'ers en onderaannemers zullen minder werk krijgen doordat hoofdaannemers zoveel mogelijk het eigen personeel inzetten om de kosten van ontslag te beperken en het personeelsbestand in tact te houden. Ook de vergrijzing helpt een handje om gedwongen ontslagen te voorkomen. 20.000 banen komen in 2009 en 2010 samen vrij door uittreedende ouderen.

Maurice van Sante (020-5768547)
Jan van der Doelen (020-6522014)

Aantrekkelijke wereldhandel in 2010 gunstig voor exporterende groothandel

In 2010 zal de uitvoer naar verwachting weer toenemen en ook de exporterende groothandel, goed voor zo'n 40% van de omzet van de Nederlandse groothandel, zal daarvan profiteren. Voordat het zover is, zal de sector echter nog een forse omzetkrimp doormaken. In 2009 daalt de export fors en ook de particuliere consumptie en bedrijfsinvesteringen staan onder druk. Dit werkt door in de afzet van de groothandel. Voor 2009 wordt voor de sector een volumeontwikkeling verwacht van -/7,0%. Het verwachte lichte herstel in 2010 betekent niet dat de werkgelegenheid binnen de groothandel dat jaar weer toeneemt. Omdat de sector qua banenontwikkeling goed meedeint met de economie, onder meer door de 'flexibele schil', zit de grootste banenkrimp wel in 2009. Groothandels die heelhuids de crisis doorkomen, zullen het kleinere personeelsbestand echter zo lang mogelijk aanhouden. Banen worden pas gecreëerd als de grenzen van de bezettingsgraad worden bereikt.

Jurjen Witteveen (020-5634439)
Dirk Mulder (020-5639113)

Alleen omzetgroei supermarkten in 2009 en 2010

De onzekere economische situatie en matige inkomensvooruitzichten voor veel huishoudens heeft een sterk negatief effect op de consumentenuitgaven en daarmee op de detailhandelsomzet. Het lage vertrouwen leidt tot een spaarzame consument en de gemiddelde koopkrachtverbetering in 2009 kan daar weinig aan af doen. In het eerste half jaar daalde de detailhandelsomzet al met circa 3,5%. Voor heel 2009 wordt een daling van 3,6% verwacht. De non-food detailhandel wordt het hardst geraakt: daar is de verwachting een gemiddelde omzetsdaling van 6,7%. Voor de totale food detailhandel wordt een omzetsstijging van 0,4% verwacht, waarbij alleen supermarkten een plus realiseren (+1,8%). Ook in 2010 zal de detailhandel een omzetkrimp moeten slikken, maar in de loop van dat jaar zal de consumptie naar verwachting wel weer wat aantrekken. De negatieve omzetontwikkelingen bij veel winkels sorteren ook hun effect op de arbeidsmarkt. Nadat het aantal vacatures in de detailhandel al fors is ge-

daald sinds begin dit jaar, zal door bezuinigingen en faillissementen ook het aantal banen af gaan nemen. In totaal zullen in 2009 en 2010 naar schatting 28.000 banen verdwijnen, waarbij de piek van de krimp ligt in 2010.

Jurjen Witteveen (020-5634439)
Dirk Mulder (020-5639113)

Eerste herstel horeca wordt verwacht in hotellerie

In de horeca lopen de omzetten in cafés en hotels het sterkst terug, in het eerste kwartaal van 2009 zelfs met 9% op jaarbasis. In restaurants gaat het echter nog niet veel beter, zeker niet in de hogere segmenten. Prijsverlagingen zijn in delen van de horeca, vooral in de hotellerie, noodgedwongen doorgevoerd. Deze beginnen in de financieel zwaar getroffen hogere segmenten effect te krijgen; de daling van het aantal overnachtingen vermindert. De recessie begint vanaf dit jaar (2009) ook in de horeca door te werken in termen van banenverlies. Bedrijven zijn immers gedwongen om te snijden in de kosten. Personeelsreductie is dan de meest toegepaste maatregel. Al met al gaat naar verwachting 8% van het aantal voltijd- en deeltijdbanen in de horeca verloren. Dit vindt deels in 2009 plaats (2,5%) en goeddeels in 2010 (5,5%).

Stefan van Woelderren (020-5634423)
Rob Bakker (020-6522862)

Transportsector test de bodem

Hoewel het voor herstel nog veel te vroeg is, zijn er tekenen van bodemvorming in de transportsector. De bedrijvigheid ligt na de terugslag in het eerste kwartaal nog altijd op een laag niveau, maar het vooruitzicht verbetert. Zo heeft de daling van de overslag in de Rotterdamse haven met -/13% naar verwachting het dieptepunt bereikt. Ook is de weer stijgende Duitse buitenlandse handel een positief teken. Daarentegen zal de ook in 2010 nog sterk krimpende bouwproductie de vraag naar transportdiensten nog wel afremmen. Onderbezetting is sectorbreed de grootste bedreiging. Hierdoor blijft de balans in de sector ondanks nieuw perspectief voorlopig nog zoek. Al met al daalt het vrachtvolume dit jaar met 10,1%, waarbij luchtvervoer de grootste krimp laat zien (-18%). Volgend jaar zal het vervoer over water als eerste weer een plus vertonen (+3,9%). Het banenverlies piekt in 2009 op 3,8% en zal volgend jaar beperkt blijven tot 1,5%. Dit weerspiegelt de rek die de capaciteit bij hernieuwde groei vertoont.

Rico Luman (020-5639893)
Machiel Bode (020-6522075)

Agrarische sector bloeit in 2010 weer op

Voor 2009 zijn de ramingen ongewijzigd somber gebleven. De agrarische sector kent onverminderd moeilijke tijden: de prijzen blijven extreem laag en van internationaal vraagherstel is nog geen sprake. Zo is de export van verse groente en fruit in het eerste halfjaar met 9% gedaald ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Naast de afzetcrisis spelen ook sectorspecifieke zaken zoals lagere oogsten en grotere bui-

tenlandse voorraden een rol. De binnenlandse productievolume van groenten zijn overigens wel op peil gebleven. Met het voor 2010 inmiddels sneller en hoger ingeschatte economische herstel zal de vraag naar agrarische producten weer stijgen. De volumes zullen volgend jaar met 1% toenemen. Door de internationale vraagontwikkelingen zullen de zwaar onder druk liggende melkprijzen naar verwachting eind 2009 weer aantrekken. De huidige terugval van investeringen zal daardoor van korte duur zijn. De prijzen voor kasgroenten en sierteelt zullen pas in 2010 weer omhoog gaan.

[Kees van Beek \(06-50682348\)](#)

[Henk van den Brink \(020-5639506\)](#)

[Cor Bruns \(020-5760874\)](#)

Stabiele groei in gezondheidszorg

De sector gezondheidszorg laat ook in 2009 een gestage volumegroei zien. Oorzaak ligt in de constante vraag naar gezondheidszorg. De groei zet waarschijnlijk in iets beperktere mate in 2010 door vanwege inkoopmaatregelen van zorgverzekeraars. Gevolg is dat in de sector het arbeidsvolume toeneemt zodat extra arbeidskrachten nodig zijn. De geestelijke gezondheidsector start daarom een verkort opleidingstraject. Veel deelsectoren hebben daarnaast veel deeltijdarbeidscontracten van kleine omvang en proberen deze uit te breiden.

[Machel Nuyten \(020-5761280\)](#)

[Erwin Snijders \(020-6523761\)](#)

Recessie door public sector minder hevig

De sector overheid blijft de komende periode stabiel groeien. Zichtbaar worden wel de effecten van de impulsmaatregelen en de kostenreductie door met minder ambtenaren meer inspanningen te leveren.

De recessie raakt Goede doelen voornamelijk aan de kant van de opbrengsten uit het bedrijfsleven. De giften van particulieren blijven vooralsnog op peil.

Woningcorporaties profiteren van de tijdelijke stimuleringsmaatregel van minister Van der Laan van € 395 miljoen voor de woningbouw waardoor bouwprojecten toch doorgang kunnen vinden.

De sector onderwijs krijgt extra middelen omdat het aantal studenten vanwege de recessie fors groeit. Er gaan meer mensen studeren en leerlingen en studenten brengen langere tijd door op het MBO, HBO en universiteit. De verwachte uitstroom van leraren en docenten waardoor er een tekort aan onderwijzend personeel zou ontstaan, is door de recessie vertraagd. Wel zijn er vooral in het MBO en voortgezet onderwijs nog steeds tekorten aan vakdocenten (Duits, economie en beta-vakken).

[Machel Nuyten \(020-5761280\)](#)

[Willem Meijerman \(020-65 23883\)](#)

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

Maurice van Sante
sectoreconoom
020 576 85 47

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 24 augustus 2009.

